

Katarina Višnar

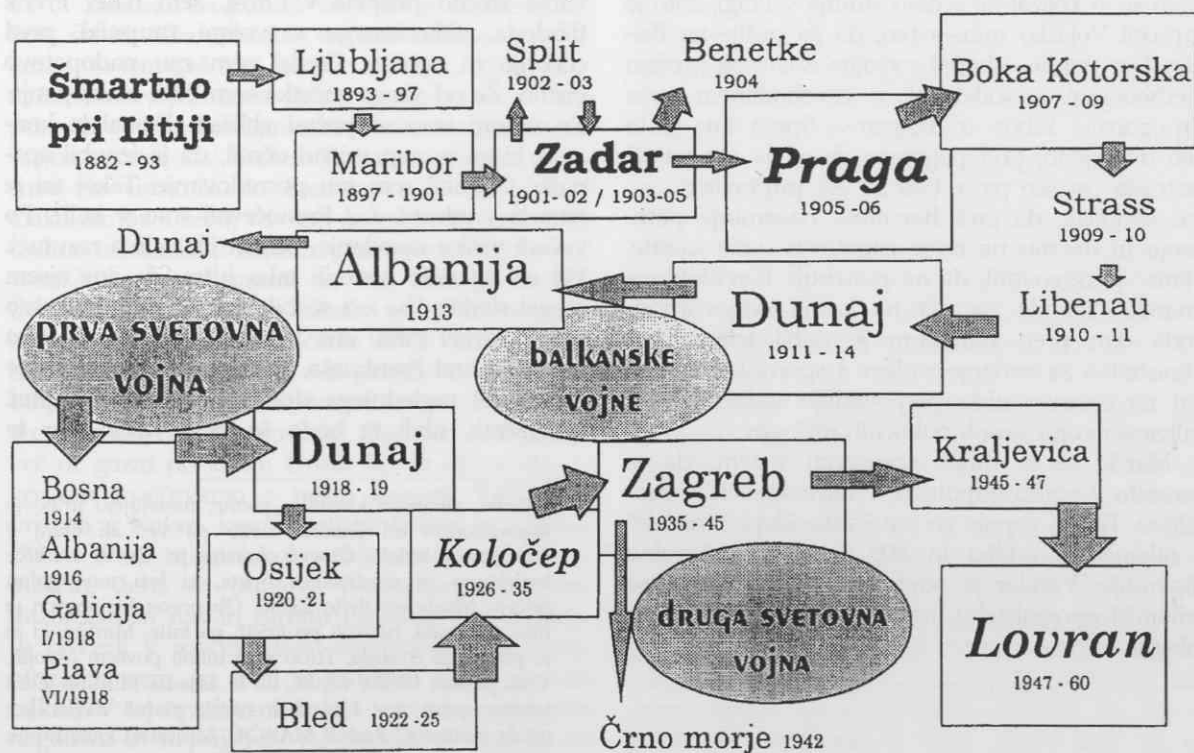
Balkanski sod smodnika: zgodba oficirja Rudolfa Marčiča*

UVOD

Poglejmo priloženo skico, ki prikazuje nekaj pomembnih zgodovinskih dogodkov in večino krajev, kjer je krajši ali daljši čas prebival Rudolf Marčič: pred nami je zgodba človeka, ki je živel v dobi velikih preobratov, njegova mobilnost in nemiren duh pa predstavljata nekaj izjemnega celo iz perspektive našega časa.

Rudolf Marčič se je rodil leta 1882 v Šmartnem pri Litiji. Njegov oče je bil sodni uslužbenec, kar je morda prispevalo k temu, da se je usmeril v vojaški poklic. V avstroogrski armadi je služil do razpada monarhije, nato pa v vojski Kraljevine SHS, iz katere je izstopil leta 1921. V medvojnem času je

kot slikar dosegel mnoga priznanja v meščanskih krogih, med drugim ga je cenil tudi kralj Aleksander Karađorđević. Glavnino Marčičevega slikarskega opusa predstavljajo slike morja. Ob izbruhu druge svetovne vojne je živel v Zagrebu, kjer so ga mobilizirali v domobransko vojsko. Marčič se s tem ni strinjal, toda njegov "upor" je bil preveč neodločen. Z vojaki je nato potoval po Bosni in pozneje na Črno morje (v sestavi mornarice) kot slikar vojaških prizorov. To dejstvo je pustilo sledove v Marčičevem življenju po vojni. Neopazno je bil odrinjen iz središča kulturnih dogajanj in je ostanek življenja preživel v Lovranu, vseskozi dejaven kot slikar in likovni pedagog.

Kraji, v katerih je živel Rudolf Marčič.

* Razprava je predelani izsek iz moje diplomske naloge "Življenje in delo slikarja Rudolfa Ernesta Marčiča (1882-1960), 1994.

V mnogočem tipično pot bistrega mladeniča, po poreklu iz velike in revne družine sodnega uslužbenca, sta že od otroštva spremljali močna želja po likovnem izražanju ter k tej sodeč talent, ki je v času vojaškega službovanja postal njegov "joker". Sprva ni bil zabeležen drugače kot v obliki dobrih šolskih izdelkov ter njim ustreznih ocen, vse dokler ni kot mlad in perspektiven častnik, ki se je v prostem času brez velikih pretenzij predajal slikanju morja in njegovih razpoloženj¹, spoznal ženo svojega komandanta Karla Horsetzkyja. Navdušena nad njegovimi slikami je gospa Horsetzky nagovorila precej negotovega in obotavljivega Marčiča, da je leta 1905 odšel študirat slikarstvo - na praško akademijo k profesorju Vlahu Bukovcu. Od tega časa se je Marčič v življenju vedno odločal v prid svojega slikanja, s katerim se je med obema vojnama uveljavil predvsem v meščanskih krogih. Ko je bil leta 1911 po ukazu feldmaršala in nadvojvode Evgena Avstrijskega dodeljen za slikarja elitnemu dunajskemu Deutschmeisterpolku², je Marčič uniformo nosil le še formalno; večji del časa je preživel v ateljeju, slikajoč - kot se je spodobilo - dela s predvsem zgodovinsko tematiko in portrete pomembnih osebnosti.

Po izbruhu prve balkanske vojne se je Marčič na Dunaju lotil učenja albanščine. Z jugoslovansko idejo se je zblížal že v času študija v Pragi, zato je zaprosil Vojaško ministrstvo, da ga pošlje na Balkan, kjer naj bi - skupaj s svojim znancem grofom Sternbergom - sodeloval v osvobodilnem boju Črnogorcev, Srbov in Bolgarov. Sprva mu je to bilo dovoljeno, pod pogojem, da za ta čas odloži častniški čin. Ko pa je bilo že vse pripravljeno, so mu sporočili, da grof Berchtold nasprotuje potovanju in da mu ne more zagotoviti svoje zaščite. Marčič je odgovoril, da ne potrebuje Berchtoldove "marele", ter da gre tja na lastno odgovornost. Toda dan pred odhodom je dobil telegram z Ministrstva za zunanje zadeve s sporočilom, da se mu na cesarjev ukaz prepoveduje sodelovanje v balkanski vojni zaradi političnih razlogov.

Marčič se je moral sprijazniti s tem, da je namesto v vojno odpotoval v oficirsko šolo v Bratislavo. To je - čeprav so mu šolske klopi "smrdele" - zaključil z odliko in 800 kronami potovalne štipendije. Vendar je odklonil možnost, da bi se priključil generalštabu, ker se ni hotel odpovedati slikanju.

DUNAJSKI ODPOSLANEC V ALBANSKIH BRDIH

Nekajmesečno bivanje v Albaniji v vlogi avstrijskega odposlanca jeseni 1913 je prav gotovo ena najzanimivejših epizod v življenju Rudolfa Marčiča. Vesti, ki so prihajale iz pred kratkim ustanovljene, formalno neodvisne kneževine Albanije so si bile protislovne. Marčič je prišel v Skader, da bi se v imenu Avstro-Ogrske seznanil z dejanskimi razmerami v severni Albaniji. Zanesljive novice iz notranjosti države je bilo skoraj nemogoče dobiti. Albanija je od nekdaj bila interesno področje Avstro-Ogrske, in zdaj, po zmagi Srbov in Črnogorcev v vojni, je bila ta upravičeno nezaupljiva do lojalnosti Albancev. Zaradi domnevnega "pajdašenja" s Srbi - Mirditi³ naj bi jim omogočali svobodni prehod preko svojega ozemlja do Drača - je avstroogrski konzul v Albaniji prijavil mirditskega kneza Prenka Bibe Dodo, ki mu je dunajski dvor izplačeval precejšnjo apanažo. Prenku so tudi zamerili, ker je prodal hrastove gozdove neki milanski družbi, čeprav jih je prej ponujal Avstriji po bistveno ugodnejši ceni.

"V Mirdito sem šel z zanesljivim, s strani nadopata Primo Docchia dodeljenim kavazom Leš Nojo, katerega zvestoba mi je čestokrat rešila življenje. /.../ Ko sva po treh dneh napornega potovanja srečno prispela v Oroši, sem našel Prenk Bibdoda, obkroženega s svojimi zaupniki, pred cerkvijo in opatijo. Predal sem mu nadopatovo pismo. Že od vsega začetka sem čutil nezaupanje. Pri večerji smo se počasi zblížali. Psoval je konzula, ki ga je nepravilno očrnil, da je izgubil apanažo. Obljubil sem mu posredovanje. Takoj mi je narasla vrednost. /.../ Prenočevali smo v kuli⁴. Po večerji veliko zasedanje. Nisem jih veliko razumel. Vsi so zanalašč govorili tako hitro, da jim nisem mogel slediti. Vse oči so bile uprte vame. Izvrstno sem razumel samo eno besedo, 'budala', s katero me je tituliral Prenkpaša. Izvedel sem, da zato, ker sem hotel naslednjega dne z Leš Nojem naprej. 'Nesrečnik, ubili te bodo še pred nočjo, ker te

¹ Po končani kadetni šoli v Mariboru je Marčič zaprosil za namestitev na Jadranski obali.

² Deutschmeisterpolk je bil s svojo več kot dvestoletno tradicijo v tistem času najbolj popularen polk avstrijske armade.

³ "Mirditi, albansko katoliško pleme, naseljujejo hribovje jugovzhodno od Skadra, živijo pa več ali manj v raztresenih kulah. Glavno naselje je Oroši, središče barjaktarja in mirditskega opata, ki leži med golim gričem Mnele ter divjo Zebjo. Ob precej lepi cerkvi je hiša nadopata, naokoli po gričih pa kule. Mirdite, ki jo je podpirala Avstrija, Turki niso nikoli povsem osvojili. Vsak poskus turške vojske, da bi zasedla Mirdito, je bil krvavo odbit. /.../ Oni niso nikoli plačali davka kot ostala plemena." Rudolf MARČIČ, Mirditski knez Prenk Biddoda, Hrvatski narod, 3. 6. 1939.

⁴ Kula ali albanski stolp je specifičen tip utrjene stanovanjske zgradbe in posebnost ljudske arhitekture. Je kvadratnega tlorisa in sezidana iz debelih kamnitih ali opečnatih zidov, visoka dva ali več nadstropij. Okna se nahajajo le v najvišjem nadstropju, nižje so le strelne line. Veliko kul je ohranjenih na območju Prokletij.

bodo zaradi barve obleke imeli za Srba in jaz te bom mogel maščevati.', mi pravi Bibdoda. Svetuje mi, naj ostanem tu, ter da mi bodo on in njegovi ljudje priskrbeli vse podatke, ki jih potrebujem."

Vendar Marčič ni poslušal nasvete Bibe Doda. Odpravil se je dalje na pot, a kaj kmalu je padel v roke Albancev iz muslimanskega plemena Lurija.

"Najprej dolgo izprašujejo moje spremstvo, potem mene. Namen mojega potovanja po teh divjih predelih jim je bil očitno sumljiv, posebej zato, ker se je nedaleč nahajala srbska vojska, ki so jo vsako noč napadali, ona pa se jim je zato maščevala. Bili so prepričani, da sem srbski vohun. Situacija je postajala vse bolj neprijetna, ko smo se približevali Belemu Drinu, kjer so stale srbske predstraže. Leš Noj se je neprestano naskrivaj križal, klicaje Boga in z željo, da bi mi bilo namenjeno dolgo življenje. Okoli poldneva smo jedli pri nekem studentu polento in pili vodo. Začelo se je novo zasliševanje. Na vrsto sem prišel zadnji. Leš me je milo gledal in mi želel dolgo življenje. Da ne bi videli muslimani, je z eno roko dvignil moj fotoaparat pred obraz, z drugo pa se pokržižal. To je bila moja rešitev. Vzel sem aparat in odšel kakih dvajset korakov naprej na zaslišanje. Ko sem pristopil k tem nevarnim ljudem, sem jim takoj pokazal aparat, rekoč, da sta me poslali Franc Jožef in Londra, da bi zabeležil in posnel vse, kar so poškodovali Srbi, da bi Albanci dobili dvojno odškodnino. Ko jim je ob tem Leš Noj zaupno sporočil, češ da sem nečak Franca Jožefa, so stekli naprej ter mi v Sroji priredili odličan sprejem z običajnim streljanjem in sijajno večerjo. /.../ Naslednjega dne sem moral posneti vso vidno škodo. Razume se, da nisem imel toliko filmov s seboj ter sem snemal vse, kar me ni osebno zanimalo, z zaprtim pokrovom objektiv. Z vsem tem sem si naprtil na vrat pravega hudiča. Čez štirinajst dni so me Albanci gonili od brda do brda, od kule do kule. Zame se je začela prava Kalvarija, ker je vse to zelo motilo mojo misijo. Moje spremstvo se je iz dneva v dan povečevalo, vse v pričakovanju zlatnikov. Eno noč smo morali več ur gaziti po koritu Drina, ker je bil en član v krvnem maščevanju s tistim krajem. Tako smo prispeli v Kukes, kjer je sotočje Belega in Črnega Drina. V eni zažgani kuli je bilo mnogo Albancev, moških, žena in otrok s preostalim zakladom. Razorožili so nas in skrbno preiskali. Prenk Čoku so odvzeli v robček zaviti samokres, toda browninga, ki sem ga imel v zadnjem žepu, le niso odkrili. V tej revoltirani družbi sem se počutil zelo negotovo in neprijetno. Vsi poprek so vpili in mi grozili s pestmi. 'Nocoj ne bom izvilkelelive glave,' sem zapisal v svoj dnevnik. Po polnoči so se strasti nekoliko utišale, toda moj Leš se je še vedno naskrivaj križal. Opustil sem ves svoj albanški besednjak, prepričujoč jih, da jim želim le

dobro, ter da nisem nikakršen vohun, ko me je naenkrat nek Albanec nagovoril v srbskem jeziku. Jaz sem ga debelo in 'bedasto' pogledal, govoreč, da ne razumem niti besede. To jih je nekoliko pomirilo. /.../ Srbske prednje straže so stale z one strani reke. Moja družina me ni spustila naprej, dokler nisem dal nase albanskega oblačila. Tako sem prehodil del Krasnića ter celotno Ljugo, najbolj neraziskan in najnevarnejši del Albanije, neprestano na slepo slikajoč požgane kule. Zemljevidi so bili risani le po pripovedovanju. Napak je bilo tudi do 30 kilometrov, popravile so se šele kasneje, po mojih posnetkih. O kakšnem poročanju ni bilo govora, ker se nihče ni upal odnesti moje pismo vsaj Bibdodi v Oroši, še manj pa v Skader. Tako sem taval preko 14 dni od hriba do hriba, od kule do kule, opravljajoč tudi zdravniško službo, ter sem v dveh primerih zdravil tudi ženske, čeprav Albancev sicer ne smeš nikoli vprašati: kako kaj tvoja žena? Lahko vprašas za zdravje moškega, konja, osla, živine in psa, ne pa tudi za ženino zdravje. Začeli so me klicati kapetan, kmalu tudi beg. Nekega dne, utrujen od Boga, sem sklenil, da ne bom več tekal snemati od hriba do hriba, dokler ne najdem nekoga, ki bo odnesel moje poročilo v Oroši. /.../ Sklenil sem, da se sam vrnem tja. Ko smo prišli do Čafa Kumuls, 1425 m visokega sedla, se je moje spremstvo uprlo in s silo zahtevalo, naj se vrnem preko Črnega Drina na visok hrib in tam fotografiram škodo narejeno tamkajšnjemu hodži. Vsaj tisoč metrov navzdol in najmanj toliko še navkreber samo zaradi enega posnetka? To je bilo zame preveč. Popeljal sem svojega konja in šel sam naprej. Leš je takoj pritekkel za mano. Ostali spremljevalci so sprva nergali in nato šli daleč za mano, zlovoljno in glasno gestikulirajoč. Ta vrstni red je bil nevaren. Sedel sem in čakal, da so prišli. Ogorčenih obrazov so zavračali ponujene cigarete, četudi niso imeli tobaka. Užalil sem jih bil. Pristopil sem k tej skupini osmih fantov, segel v zadnji žep, izvlekel svoj browning in tolmačil: to je majhna strojnica, v trenutku pokosi deset ljudi, in zato se vas niti malo ne bojim! Strah ali pa zanimanje za neznano orožje jim je razvedril obraze in vse je bilo v redu. Najnevarnejši med njimi naj bi tekel naprej in naznanil moj prihod ter naročil, da spečejo dva jagenjčka. Toda lahko bi se ob poti skrili in me ubil. Ne boš! Leš Noj gre naprej, ostali ostajajo z mano! Majhna strojnica za pasom je ostala moj angel varuh. Že se je začelo temniti, ko nas je pozdravilo streljanje iz kule. Zopet sem bil na varnih mirditskih tleh. /.../ Padla je noč, ko smo prišli v opatijo Oroši, kjer nas je ves vesel, z usti polnimi kostanjev sprejel Prenk-Paša, ki je že dvomil, če sem še med živimi. /.../ Leš Noj je šel naprej v Skader s poročilom v torbi. Zdaj za to

gospodo nisem več bil 'budala', temveč sem postal junak. Bibdoda je upal v mojo intervencijo, ter me je zato tudi gostil. Ko sem odšel nasproti Lešu v Kalmeti, me je s svojimi ljudmi daleč pospremil. Naslednji dan se je Leš vrnil v Kalmeti s konzulovim pismom, kjer je pisalo, da so že mislili, da sem mrtev ter naj pridem v Skader, da bi se odpočil. To sem tudi storil."

Na Dunaj se je Marčič vrnil pred Božičem. Njegova misija, sicer izjemno uspešna - v tistih časih je bil namreč edini avstrijski odposlanec, ki je opravil svojo nalogo in se iz divjih predelov Albanije vrnil v domovino živ -, ni bistveno vplivala na odločitve visokih krogov, čeprav se je sam šef glavnega štaba Conrad von Hoetzendorff ob Marčičevem raportu o delu tamkajšnjega konzula, ki je bil prijavil Prenk-pašo, grenko nasmehnil in priznal: "Ja, ja, mein Lieber, unsere Diplomaten sehen nur so weit, so weit Ihr Monokel reicht!"

Marčič je napovedal neuspeh vladavine princa Wilhelma Wieda, na londonski konferenci imenovanega albanskega kneza, in vlogo, ki jo je v zaroti proti Wiedu odigral Esad-paša Toptani.

Rudolf Marčič v Skadru. l. 1916.

PRVA SVETOVNA VOJNA

Izbruh prve svetovne vojne ni mogel iti mimo Marčiča. Takoj so ga promovirali v kapetana in poslali v Bosno in Hercegovino. V svoj polk je

skušal zbirati kolege umetnike, da bi jih morda rešil pogube v vojni in da bi pomagali pri ustanavljanju muzeja Deutschmeister-polka⁵. Sam to obdobje omeni le v parih besedah. Položaju na fronti lahko sledimo iz njegovih vojaških poročil. Po naporni bitki za Lovčen ter zavzetju Cetinja se je Marčič znašel v Podgorici, kjer je srečal Prenk-pašo, ki so ga Avstrijci kot nezanesljivega hoteli zapreti, a je Marčič to preprečil⁶. Za tem je ponovno pristal v Skadru.

"Okolica Skadra je dajala žalostno in grozo vzbujajočo sliko. Trupla vojakov, ubiti konji in druga živina, razmetano orožje in razna druga prtljaga, so pokrivali slabe poti okoli mesta. Perperji in dinarji so ležali razmetani naokoli, ker Albanci niso nikoli zaupali papirnatemu denarju - zaupali so le zlatu in srebru. Z neverjetno hitrostjo se je razširil glas o mojem prihodu v Skader. Že tretji dan je prihitel iz oddaljenih Mirditov moj nekdanji kavaz Leš Noj. Istočasno so se oglašali barjaktarji vseh plemen. Med njimi so bili moji najzvestejši pomočniki Luigi Gurakući, pozneje prosvetni minister, ubit v Bariju, Fejzi beg Alizotti, poznejši finančni minister, med njimi pa je bil tudi moj stari prijatelj Bibdoda ter visoka duhovščina.

V sestavljenem razglasu sem določil ukinitve krvnega maščevanja in povabil vse moške, naj se organizirajo v albansko vojsko. /.../ Na ta način se je počasi začela organizirati neke vrste albanska vojska, ki je pozneje štela okoli 20.000 pušk.

Ta vojska ni imela nobene borbene vrednosti, toda Albance je bilo treba držati zbrane, ker so se pojavljale različne struje in so bili do tedaj vedno pristaši tistega, ki je ponudil več napoleonov. Uniforme te vojske so bile avstrijske s črno-rdečo kokardo. Med ostalim sem zbral mladeniče iz vseh boljših družin ter zanje odprl častniško šolo, v kateri se je njihova naravna inteligenca razvijala z veliko hitrostjo. Ti oficirji zavzemajo danes v albanski vojski najodličnejša mesta. To albansko vojsko so poslali na fronto. Z njo sta bila tudi poglavar plemena Matije Ahmet beg⁷ ter albanski

⁵ Marčič je bil iniciator muzeja.

⁶ Ko se je nekega dne Bibe Doda zastrupil s hrano in mislil, da bo umrl, je hotel imenovati Marčiča za svojega naslednika, ta pa je ponudbo energično zavrnil, saj je vedel, da "to čast ne bi dolgo užival in moje življenje mi je kljub vsemu bilo dragoceno". Rudolf MARČIČ, Mirditski knez Prenk Bidoda, Hrvatski narod, 1939.

⁷ Ahmet beg Zogu (1895-1961), vojaško izšolan v Carigradu. V albanski vladi notranji minister (1920, 1921-22), leta 1922 prevzel oblast v Albaniji kot predsednik ministrskega sveta. Liberalna stranka, na čelu s Fan Noliem, je dvignila vstajo proti njemu spomladi leta 1924. Ahmet beg je zbežal v Kraljevino SHS. S pomočjo jugoslovanske vlade se je decembra istega leta vrnil, prevzel oblast in 22.1.1925 razglasil Albanijo za republiko, sebe pa za predsednika. 1928 se je kronal kot Zogu I., albanski kralj.

major Gilardi. Med njima je nastala neke vrste tekma, kdo bo prvi. Ker je Ahmet beg motil Gilardia, je ta odkril, da Ahmet beg na skrivaj paktira z Italijani, in to prijavil poveljstvu v Skadru. Ahmet bega so takoj poklicali v Skader, od koder so ga nameravali deportirati v neko koncentracijsko taborišče, kjer naj bi izginil.

V tem času sem bil vojaški namestnik okrožnega pokrajinskega komisarja z nalogo, da ublažim nasoglasja, nastala med vojaškim poveljstvom ter civilno upravo. Takoj sem uporabil svoj vpliv, da bi preprečil Gilardieve namene. Ahmet beg je bil tedaj star 23 let. Ne samo kot poglavar Matije, temveč tudi kot član odlične družine Toptani, je imel Ahmet beg velik vpliv na Albance, ter bi njegova smrt iz njega napravila narodnega mučenca. Kaj bi to pomenilo v deželi krvnega maščevanja, mi ni bilo težko uganiti. Fronta na reki Vojuši je obvisela na eni nitki na terenu brez komunikacij. Najmanjši udarec na tej fronti bi bil znak za albansko vstajo, ki bi lahko uspešno ogrozila povezave fronte (poljska železnica ter slabša pot) z oddaljenim Skadrom. Razen tega mi je bilo žal tega primitivnega, toda elegantnega mladeniča, ki verjetno niti ni vedel, kaj ga čaka. Tekal sem z njim ves dan od Poncija do Pilata, dokler nisem prišel do samega generala Trollmanna, vrhovnega komandanta Albanije, mu razložil situacijo in predstavil vse usodne posledice, ki bi lahko sledile takšnemu postopku z Ahmet begom. Rekel sem: 'Kako nam lahko škoduje takšen mladenič brez vsake izobrazbe?' Vsekakor bi nam bolj škodoval kot mrtev narodni mučenec, ker so ga cenili vsi Albanci. Zato sem predlagal, da general Trollmann raje zaprosi vrhovno vojaško poveljstvo, da Ahmet bega imenuje za polkovnika ter poveljnika albanskih oddelkov s štabom avstroogrskih častnikov, ki bodo dejansko vse držali v svojih rokah. S tem bodo Ahmet beg ter z njim vsi Albanci visoko počaščeni, obenem pa bo zavarovano tudi ozadje fronte.

./.../ Po nekaj dneh se je Ahmet beg vrnil kot polkovnik in poveljnik albanskih oddelkov na fronti. ./.../ Gilardi mi ni nikoli odpustil te poteze - toda kaj drugega mi je preostalo?"⁸

Kaže, da je Marčič še dolgo časa potem ostal v spominu tamkajšnjih Albancev. O tem priča tudi naslednji dogodek iz nekoliko poznejšega časa:

"6. 11. 1926 sem se nahajal v Dubrovniku, kjer me je obiskala deputacija šestih ljudi. Skorajda nisem več spoznal svojih prijateljev iz Skadra. Prišli so me zaprositi, da bi prevzel vodstvo vstaje, ki se bo začela 20. novembra, torej že čez 14 dni. Ko sem slišal, kako je vse to slabo in površno organizirano, sem svetoval duhovniku Šantoju, naj

vstajo preložijo, dokler ne bo vse pripravljeno. Ko mi je deputacija izjavila, da je že izdan ukaz in da je preložitev nemogoča, sem zavrnil ponudbo in vsako sodelovanje, tudi to, da bi se vsaj pojavil v albanskih planinah, kar bi po njihovem mnenju pomenilo, da je Avstrija spet zaživela in s tem bi bil uspeh zagotovljen. Povedal sem jim: 'Gospodje, tukaj je moj mali sin brez matere, njemu sem bolj potreben kot tistim vrbam na Skadorskemu jezeru.' Zares se je 20. novembra dvignila vstaja, njen rezultat pa je bil, da je brez potrebe padlo mnogo junaških glav."⁹

Iz časa, ko je služil v Osijeku. Zanimivo je, da se je na sliko podpisal v cirilici.

Marčičevo življenje je v času bivanja v Albaniji potekalo daleč od fronte. A vendar miru ni našel. General Trollmann je nenehno pošiljal kazenske ekspedicije proti prebivalstvu, ki se je začelo upirati rekvizicijam, za katere so v zameno dobivali papirnati denar, ki ga niso cenili in ga zato niso sprejemali. Avstrijci zanje niso našli razumevanja ter denarja niso sprejemali nazaj, kar ga je dodatno razvrednotilo. Marčič, ki je iz dna duše nasprotoval takšnim "brezdušnim" postopkom, se je zelo sporekel z generalom in zato zaprosil, da ga vrnejo njegovemu polku, ki se je v tistem času

⁸ Rudolf MARČIČ, Uspon bivšeg kralja Zogu, 1939.

⁹ Isto.

nahajal pri mestu Brody v severovzhodni Galiciji. Ko pa je januarja 1918 prišel na fronto, je ta že razpadla. Potem so ga poslali na Piavo, kjer se je pripravljala avstroogrška ofenziva. Njegov bataljon je čakal v rezervi, ko je nekega dne dobil ukaz, naj da ustreliti nekega vojaka, ki ga je pripeljala žandarmerija z Dunaja, ker je prekoračil dopust. Marčič se je odločno postavil v bran vojaku, sam nasproti ostalim oficirjem. Zato so ga razglasili za komunista in vrgli ven iz pisarne, njegov bataljon pa poslali v prve bojne vrste. Pri nekem obhodu frontne črte je bil Marčič ranjen v nogo, nato transportiran na Dunaj na operacijo, promoviran v generalštabnega oficirja 59. brigade, po okrevanju pa se je napotil proti Beogradu, kjer ga je že tretjič zapovrstjo dočakalo razsulo armade.

BOJ ZA DEDIŠČINO

Tik pred koncem vojne se je Rudolf Marčič zopet znašel na Dunaju. Bil je premeščen v generalštab, okoli Božiča pa je bil demobiliziran. Oglasil se je pri Pogačniku, jugoslovanskemu poslancu na Dunaju. Službo je dobil pri Jugoslovanskem oddelku za izgube in rdeči križ pri 10. oddelku za pogrešane bivšega vojaškega ministrstva na Dunaju. To je bila likvidacijska komisija nasledstvenih držav, ki je takoj po propadu Avstro-Ogrske, pred senžermensko mirovno pogodbo, na Dunaju začela reševati vprašanje pripadnosti arhivov in ostale kulturne dediščine z ozemlja razpadle Monarhije. Komisija se je zanimala predvsem za arhive, aktualne za administracijo novonastalih držav, poleg tega pa tudi za zgodovinske arhive.

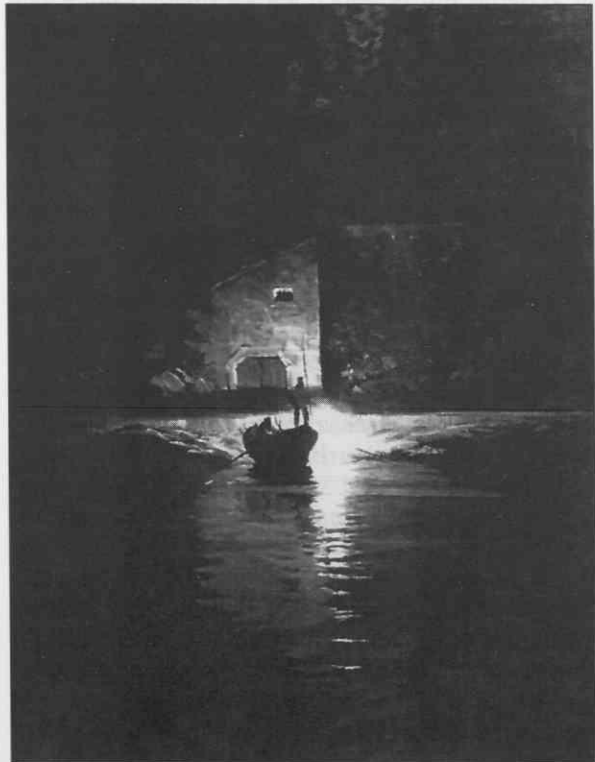
Marčič je zapisal svoje spomine na tisti čas:

"Neutrudno smo delali in reševali vse, kar se je dalo rešiti. Sam sem iz neke kleti rešil celo kartoteko vojnih ujetnikov¹⁰ in okoli tisoč zapuščin umrlih¹¹, toda Vojaška misija mi ni omogočila prevoznih sredstev, zato naj bi se obrnil na tiste, ki so me postavili sem (Narodno vijeće Zagreb). Zahvaljujoč poznanstvu avstrijskih oficirjev mi je le uspelo vse shraniti v moji pisarni."¹²

V Marčičevi zapuščini se nahaja rokopis izjave jugoslovanske kulturne komisije, v kateri resda ni navedeno, komu je namenjena, iz vsebine bi se pa dalo sklepati, da jo je Marčič namenil jugoslo-

vanski mirovni delegaciji v Parizu. Kot je že znano, je jugoslovanska delegacija raje zamolčala svoje zakonsko upravičene zahteve po izročitvi kulturne dediščine, ki ji je pripadala kot nasledstveni državi, misleč, da se bo s tem lahko izognila tudi dolgovom razpadle Avstro-Ogrske. Rezultat takšnega preračunavanja je seveda bil najslabši možen: "Avstrija se je skoraj v celoti izognila obveznosti izročitve kulturnih predmetov z izjemo arhivov"¹³, Kraljevina SHS pa si je, hotela ali ne, naprtila svoj delež dolgov stare monarhije.

Jugoslovanska kulturna komisija se s takšnim stališčem državnega vrha ni strinjala. Marčiča je neodzivnost nadrejenih tako prizadela, da je še nekaj let pozneje v Slovenskem narodu ogorčeno napadel liberalnega liderja Alberta Kramerja, po vojni šefa likvidacije na Dunaju, ki naj bi bil glavni krivec za odklonitev "12 milijard (prejšnje vrednosti) vrednega našega, nam priznanega in prepuščenega deleža iz vseh mogočih panog centralnih državnih ustanov z neprecenljivim kulturnim in historijskim materialom /.../ v največje veselje Avstrije in ostalih nasledstvenih držav, ki so vozile polne vlake v nove države."¹⁴

"Nočni ribolov na Koločepu", Marčičeva slika iz prve polovice 30. let. Nahajališče je neznano.

¹⁰ Okoli 40.000 osmrtnic srbskih vojakov.

¹¹ Marčič je v imenu komisije predlagal pristojnim ministrstvom Kraljevine (Ministrstvu vojske in mornarice, Ministrstvu za socialno skrb ter Pravosodnemu ministrstvu) spremembo zakona o razglasitvi umrlih, s čimer naj bi se izognili birokratskim ovinkom, zaradi katerih se je proces izdaje mrtvaških listov zavlačeval v nedogled, kar je otežkočilo procese okoli nasledstev, ženitev... Za vzorec pri spreminjanju zakona je predlagal novi češkoslovaški zakon.

¹² Rudolf MARČIČ, Moj dugi život ukratko, str. 3.

¹³ Fran Zwitter, Arhivska konvencija z Avstrijo iz leta 1923 in vprašanje njene izvedbe, ČZN III, 1957, str. 272.

¹⁴ "Eden od likvidatorjev", Kdo je dr. Kramer?, Slovenski narod, 31. 1. 1925.

Ocena, povzeta iz Marčičevega dopisa, je bila sledeča:

"Med tem ko imajo imenovani narodi vse potrebne kulturne zavode v obilju, ostali smo Jugoslovani brez vsega izven malih začetnih poskusov v pokrajinskih zavodih, ki so pa šele v razvoju in kateri danes najbolj potrebujejo vsako bodisi še tako neznatno stvar, med tem ko bi Nemci (in Madjari), najbogatejši na tem polju, ostali hkrati posidentes tudi tistih kulturnih stvari, katere so jim očitno morale doprinesiti naše zemlje."¹⁵

Zato so postavili zahtevek, "da se nam da iz nemško-avstr. in madjarskih zbirk, zavodov, galerij in muzejev

1) vse umetnine, brez obzira na stroko, katere so jugoslovanske provenience to ali po umetniku ali pa po mestu iz katerega so bile odpeljane v centralne avstr. og. zavode itd.

2) vse umetniško-obrtne stvari odpeljane iz teritorija sedanje Jugoslavije (rezbe, vezila, pletenine, preproge itd.).

3) vse arheološke predmete, kateri so bili najdeni ali odpeljani iz področja Jugoslavije.

4) Vse zgodovinske predmete, ki se tičejo zgodovine sedanje Jugoslavije iz nj. austr. in madjarskih zavodov (Heeres museum in drugi) ti. vojaške trofeje, orožje vse vrste i.t.d."¹⁶

Toda nesoglasja v likvidacijski komisiji so se le stopnjevala. Marčič je v tekstu Separatvotum, datiranem z 9. 7. 1919, izrazil svoje nezadovoljstvo nad poročilom komisije pri 10. oddelku za pogrešane pri nekdanjem vojaškem ministrstvu na Dunaju, kjer je bil zaposlen, ker naj bi presoja ne bila izpeljana v skladu s stališči in interesi nacionalnih držav. Likvidacijska komisija se je po njegovem mnenju preveč izgubljala v preživetem formalizmu in birokratizmu, namesto da bi upoštevala interese ljudi. Vendar je sčasoma postalo jasno, da jugoslovanska delegacija na Dunaju nima dovolj odločilne moči v svojih rokah. Marčič se je naveličal tovrstnih bitk. Ob spoznanju lastne nemoči sta se ga polotila pesimizem in malodušje. Odločil se je, da se vrne v domovino.

"Odposlanstvo in likvidacijska komisija sta me poslali v Beograd, kjer naj bi vladi razložil situacijo. Efekt je bil v tem, da so vsem članom priznali tako plačo kot dnevnice, razen meni - ker sem bil preveč odprt in energičen. Za mirovno konferenco v Parizu smo izdelali ogromen elaborat, toda ta ni pravočasno prišel v Pariz, četudi je bil poslan tri mesece vnaprej - češ, ni bilo kurirja. /.../ Končno sem natovoril vso kartoteko s približno 40.000 osmrtnicami in vso zapuščino ter se z enim kapetanom napotil v Beograd. Po osmih dneh

prošenj in čakanja je moj kapetan pustil vse na železniški postaji in se vrnil na Dunaj. Ker sem spoznal, da je ves naš trud zaman, sem zaprosil za dovoljenje, da se vrnem v domovino."¹⁷

ZAKLJUČEK: Nekaj let po tem dogodku je Rudolf Marčič dokončno zapustil vojaško službo ter se predal slikanju. Danes nam je znan predvsem kot slikar. Tisto, kar pa je zanimivo s stališča zgodovinopisja, pa je prej ostajalo v senci njegovega slikarskega opusa. V njegovih spominih, ki sicer podlegajo vsem "boleznim" memoarskih virov in niso ravno bogati, najdemo avtentično in osebeno pričevanje človeka, ki je bolj po naključju kakor namenoma "bil zraven" v trenutkih, ko se je "ustvarjala" zgodovina. V tej luči lahko obravnavamo tudi Marčičeve zapiske: ti niso bili nameren poskus, zabeležiti zgodovinske dogodke, temveč ohraniti spomin na neka, vsekakor zanimiva in nevsakdanja življenjska doživetja človeka, ki je živel v mnogih krajih ter se srečeval z različnimi krogi ljudi in različnimi kulturami. Kar pa je značilno za Marčiča je, da je bil dovolj odprt, da je to različnost znal in zmogel začutiti ter spoštovati.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Das Balkan-Pulverfaß: Geschichte des Offiziers Rudolf Marčič

Rudolf Marčič, seiner Ausbildung nach Offizier, seinem Beruf nach Maler, wurde im Jahre 1882 in Šmartno bei Litija geboren. Er diente in der k.u.k. Armee bis zum Untergang der Monarchie. In der Zeit seines Militärdienstes fand er auch die Möglichkeit, das Studium an der Prager Kunstakademie zu absolvieren. Im Jahre 1911 wurde er als Maler dem österreichischen Deutschmeister-Eliteregiment zugeteilt. Zur Zeit der Balkankriege bereiste er auf eigene Verantwortung das Kriegsgebiet. Auf kaiserlichen Befehl mußte er darauf in die Offiziersschule nach Preßburg. Im Jahre 1913 kam er als österreichischer Gesandter nach Albanien. Er wußte das Vertrauen der lokalen Notabeln zu gewinnen und lernte auf diese Weise die Verhältnisse im Lande besser kennen. Bei seiner Rückkehr nach Wien erstattete einen ausführlicheren Bericht als der österreichische Konsul.

¹⁵ Rokopisni koncept, ohranjen v zapuščini Rudolfa Marčiča. Ni datiran.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Rudolf MARČIČ, Moj dugi život ukratko, str. 3.

Bei Kriegsausbruch wurde er zunächst nach Bosnien und in die Herzegowina geschickt. Nach der österreichischen Einnahme von Cetinje und Lovčien begegnete er seinen alten Freunden wieder. Es gelang ihm, die Albaner zu organisieren und zu überwachen, damit sie sich nicht allzusehr in die kriegerischen Auseinandersetzungen einmischten. Zur Zeit seiner Anwesenheit in Albanien spürte er deutlich die österreichische militärische Einmischung in die albanische Provinz, der er sich entgegengesetzte. Das Kriegsende erlebte er an der Piave. Als er demobilisiert wurde, bekam er eine Stelle bei der Jugoslawischen Abteilung für Verluste und für das Rote Kreuz bei der 10. Abteilung

für Vermißte des ehemaligen Kriegsministeriums in Wien. In dieser Funktion begann er seinen Kampf um die Archive und das Kulturerbe der zerfallenen Monarchie. Dabei stieß er auf viele Schwierigkeiten und Hindernisse, sowohl in Österreich als auch im Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen. Nach seinem Austritt aus dem Militärdienst im Jahre 1921 fand er als Maler in bürgerlichen Kreisen Anerkennung. Beim Angriff auf Jugoslawien 1941 wurde er in Zagreb zur kroatischen Heimwehr (domobranska vojska) mobilisiert. Nach dem Krieg wurde er aus dem öffentlichen Leben verdrängt. Seit 1947 lebte er in Lovran, wo er 1960 starb.

